

Marko A. Janković

*Odeljenje za arheologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
marko.jankovic@f.bg.ac.rs*

Konstruisanje identiteta u rimskoj Dalmaciji: salonitanski gladijatori i njihov društveni status*

Apstrakt: Natpisi na kamenim urnama gladijatora, sahranjenim u bliskom okruženju amfiteatra u Saloni, pružaju nam uvid u društveni status gladijatora, što predstavlja pravu retkost u arheološkom zapisu. Informacije koje nam ti natpisi pružaju govore nam o preferiranom identitetu sahranjenih gladijatora. S jedne strane, radi se o robovima bez rimskog građanskog prava sa ograničenim poljem društvenog delovanja, dok se sa druge strane način sahrane (kamena urna sa natpisnim poljem i predstavom) ne razlikuje mnogo od sahrana rimskih građana iz istog perioda. Iako su gladijatori bili veoma popularni, spadali su zajedno sa glumcima, prostitutkama, podvodačima i trenerima u grupu *infames* prema kojoj se rimsko društvo odnosilo kao prema jednoj od društveno neprihvatljivih grupa. Ipak, i pored takvog društvenog statusa gladijatora, podaci dobijeni kroz natpise sa urni, govore o biranim informacijama upućenim na način na koji se od posmatrača očekuje da prepozna određenu sliku – sliku o pripadnosti gladijatorskom pozivu. Rad se pre svega bavi analizom pomenutih informacija u cilju prepoznavanja određenih aspekata preferiranog identiteta, kako pokojnika, tako i onih koji ga sahranjuju.

Ključne reči: sahranjivanje, gladijatori, epigrafski spomenici, identitet, društveni status, Salona

Pitanje identiteta predstavlja jedan od gorućih problema sa kojima se arheologija susreće i hvata u koštac poslednjih decenija. Takva situacija je rezultirala publikovanjem velikog broja članaka i monografija koje se identitetima bave sa različitih gledišta (Jones 1997; Conlin-Cassella and Fowler 2004; Diaz-Andreu and Lucy 2005; Hingley 2005; Revell 2009; Babić 2010), pa se u ovim radovima može prepoznati veliki broj naizgled različitih ali istovremeno i komplementarnih objašnjenja. Ideju vodilju svih autora predstavlja povezanost identiteta sa jedinstvenim osećajem pripadnosti, bez obzira da li se radi o

---

* Tekst je nastao kao rezultat rada na projektu *Arheološka kultura i identitet na zapadnom Balkanu* (br. 177008) koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

pojedinačnim ili kolektivnim identitetima. Kako bi se određeni identitet postigao, ili održao, uvek je za to potrebna interakcija. Bez drugih koji će određeni identitet prepoznati i prihvatiti, on ne može biti konstruisan u potpunosti.

Identitet je takođe konstrukt koji može biti privremen i koji je samo u jednom trenutku manje ili više naglašen u odnosu na kontekst u kome se otkriva. Kako postoje različite kategorije identiteta (religija, rod, etnicitet, profesija, uzrast, status...) osoba ili grupa mogu posedovati istovremeno veći broj određenih identiteta i u zavisnosti od situacije u kojoj se nalaze percipirati jedan od njih ili čak nekoliko. Ako identitet predstavimo kao način na koji smeštamo ljude unutar određenog kulturnog konteksta, logično je da se tada uključuju i različiti identiteti – rod, etnicitet, uzrast, društveni status, profesija ili religija (Huskinson 2003, 10). Konačno, kako je svaki pojedinačni identitet mešavina brojnih različitih elemenata, postoji tenzija između individualnih i grupnih identiteta sa brojnim varijantama. U tom trenutku identitet postaje više pozicija unutar spektra mogućnosti nego što je zapravo fiksni set datosti (Revell 2009, 8).

Osećaj pripadnosti pojedinca određenoj grupi se pre svega prati preko zajedničke kulturne prakse. Međutim, praksa ne predstavlja identitet, i praksa karakteristična za određenu grupu se može usvojiti ali to i dalje ne znači pripadnost toj grupi. Kao što ne možemo na osnovu oblika materijalne kulture potvrditi prisustvo određene kulturne grupe, tako ne možemo ni usvajanje određenih praksi da prepoznamo kao identitet onoga ko praksu upražnjava (Conlin-Casella and Fowler 2004, 8). Materijalna kultura je uvedena u problem identiteta kao vid izražavanja i iako ne predstavlja određeni oblik identiteta, svejedno se koristi u svrhu njegovog izražavanja kroz svakodnevnu rutinu, što ćemo upravo videti i na primeru salonitanskih gladijatora.

Kada govorimo o identitetima u Rimu, situacija je daleko složenija zahvaljujući velikom broju raznorodnih izvora koji se koriste u istraživanjima. Pored materijalne kulture, priču o "rimskim" identitetima dalje usložnjava i epigrafski i literarni materijal, koji često može biti zavodljiv u interpretativnom smislu. Ukoliko su takvi izvori shvaćeni doslovno, često se dešava da se zanemaruju uslovi konteksta u kojima su otkriveni (Hingley 2005, 4), a rezultati dobijeni tim putem često mogu odvesti na stranputicu. U slučaju odnosa Rimljana i *Drugi*, obično se debata fokusira na odnose i kontakte sa ne-rimskim populacijama anektiranim od strane rimske imperijalne sile. Međutim, kada se postavi pitanje odnosa društvenih grupa unutar samog rimskog društva, situacija se menja iz osnova, a kao rezultat se javlja svega nekoliko radova koji se bave pitanjima odnosa Rimljana i *Drugi* unutar samog rimskog društva. Ovo se pre svega odnosi na ona pitanja koja se tiču etniciteta, jer se tradicionalno rimsko društvo predstavlja kao homogeno, a koje je takvo postalo putem procesa romanizacije. Koncept romanizacije se shvata kao jednosmeran proces u kome rimsko društvo kao celina prenosi kulturne uticaje na

druga, manje civilizovana društva. Pored toga što se ovakav pristup kulturnim transformacijama preispituje već više od dvadeset godina (Millett 1990; Wolf 1998; Hingley 2005; Revell 2009) odnosi unutar društvenih grupa u Rimu često ostaju zanemareni. Svega nekoliko radova bavilo se problemima identiteta gladijatora i njihovim odnosom sa ostatkom rimskog društva unutar kojeg su gladijatori funkcionisali (Hope 1998; 2000). Upravo iz tog razloga "nekropola" gladijatora iz Salone predstavlja značajan deo korpusa nalaza koji bi umnogome osvetlili prethodno postavljena pitanja. Iako se predstave gladijatora, gradnja amfiteatra ili organizacija samih igara u Saloni ne razlikuju preterano u odnosu na ostatak Rima, gladijatorske sahrane predstavljaju redak fenomen u arheološkom zapisu. S obzirom na brojnost i raznorodnost informacija pruženih kroz epitafe vrlo je važno iskoristiti ih u rešavanju pitanja identiteta sahranjenih gladijatora.

Gladijatori predstavljaju jednu od prvih slobodnih asocijacija kada je u pitanju Rim. Često se borbe u amfiteatrima, gladijatori i ceremonijal vezan za njihove performanse prepoznaju kao jedno od osnovnih obeležja rimskog Carstva. Ukoliko pratimo rimska osvajanja Mediterana i gradnju amfiteatara videćemo da ovakva konstatacija nije daleko od istine (Bomgardner 2000; Welch 2007). Ipak, status "rimskih" gladijatora unutar rimskog društva nimalo ne podseća na status kakav uživaju druge socijalne grupe. Prvi nazivi gladijatora, izvedeni od etnonima rimskih neprijatelja – Gali, Samniti, Tračani – govore o jednoj drugoj situaciji u kojoj rimsko društvo u gladijatorima ne vidi Rimljane kakvi su oni sami, već prepoznaje neke *Druge*. U situaciji gde se rimsko društvo prema njima odnosi kao prema *Drugima* i gde se od njih očekuje da se u skladu sa tim ponašaju, gladijatori su se koristili upravo materijalnom kulturom da održe svoj identitet na uskom polju između slave koju su postigli i društvene stigme koja ih je pratila kroz čitav život.

Gladijatori – poreklo i status

Poreklo gladijatora je za sada nerazjašnjeno u disciplinama koje se bave ovim pitanjem. Svi istraživači, kako antički tako i savremeni se međutim slažu da gladijatorske igre nisu ekskluzivni izum Rimljana, već da su u jednom trenutku preuzete iz kulturnog miljea drugih susednih zajednica. Dve vodeće ideje, jednako zastupljene u literaturi daju prednost Samnitima, odnosno Etrurcima (Welch 2007). Zajedničku nit ovih ideja čini centralni motiv gladijatorskih igara, a to je borba zarobljenih neprijatelja (koji su najčešće stanovnici susednih oblasti). Prednost organizovanja ovakvih događaja bila je u tome, što za razliku od sahrana nije morala da se organizuje neposredno nakon smrti, već se za to mogao iskoristiti pogodniji trenutak (npr. izbori za magistraturu). Naj-

očigledniji primer ovakvog postupka u doba kasne Republike je organizovanje javnih gladijatorskih igara u čast Cezarove preminule ćerke, koja je život izgubila osam godina pre toga (Wiedemann 1992, 6) ili njegovog oca koji je preminuo dvadeset godina pre javnih igara održanih njemu u čast (Holleran 2003, 52). Od prve zabeležene borbe gladijatora do kraja Republike prošlo je nešto više od dve stotine i pedeset godina, a njihova popularnost kao i popularnost organizatora igara dostigla je takav nivo da su se pojavili i prvi zakoni koji su ograničavali mogućnosti sticanja takve popularnosti među ljudima koji imaju političke ambicije (Wiedemann 1992, 8; Kyle 1998, 52).

S obzirom na grandioznost igara koja je pre svega podrazumevala izvestan, ne mali broj gladijatora koji bi se borili, postavlja se pitanje ko su zapravo bili gladijatori i odakle su poticali. Do sada su identifikovana tri glavna izvora kandidata za gladijatorske borbe. Prvu i najveću grupu čine robovi, uglavnom ratni zarobljenici. S tim u vezi su i najraniji zabeleženi nazivi gladijatora – *Gali, Samniti, Tračani*. Tako su prvi gladijatori nosili imena rimskih neprijatelja, sve do Avgustovog vremena kada oni dobijaju imena uglavnom po stilu borbe – *provocator, secutor, retiarus* (Auguet 1972; Futrell 2006; Duncan 2006). Drugu veliku grupu ljudi koja je eksploatisana u organizaciji igara širom Imperije, predstavljali su osuđeni kriminalci, koji su mogli biti osuđeni na borbu u areni (bilo sa profesionalnim gladijatorima ili životinjama) ili na pohađanje gladijatorske škole, što je bila daleko blaža kazna (Futrell 2006, 123). Najmanja ali svakako najzanimljivija (pre svega antičkim hroničarima) grupa su bili slobodni ljudi koji su svojevolumno odlazili u gladijatorske škole. Ovakvi slučajevi su bili izuzetno retki, ali mogući i zbog niza različitih konsekvenci smatrani su izuzetno uznemirujućim od strane rimskih pisaca. Naime, gladijatorski poziv, iako prihvatljiv za posmatranje sa sedišta u areni, smatran je jednim od društveno najnepoželjnijih poziva. Zajedno sa podvodačima, prostitutkama i glumcima, gladijatori su činili deo društva koji se nazivao *infames*, i koji su Rimljani smatrali ponižavajućim (Gardner 1993, 135). Pored toga što se radilo o robovima (ili onima koji su svojevolumno pristali da se kao takvi tretiraju), ove grupe su koristile svoje telo zarad profita, materijalnog kao i simboličkog. Gladijatori su svojim borbama mogli dostići veliku slavu i popularnost, ali su istovremeno predstavljali društvenu grupu za koju su važila posebna pravila funkcionisanja unutar rimskog društva. Kako u životu, slična situacija je očekivala gladijatore i u smrti. Kod većine nadgrobnih spomenika koji su prepoznati kao gladijatorski i koji su otkriveni *in situ*, primećuje se izvesno odvajanje od drugih pokojnika. Gladijatori se sahranjuju ili grupisano unutar nekropole ili na posebnim mestima van regularnih nekropola, obično blizu amfiteatra u kome su se borili (Hope 1998; Aydaş 2006). Ovakav izbor mesta za sahranu verovatno predstavlja rezultat njihovog društvenog statusa za života, ali i jednu vrstu osećanja pripadnosti određenoj profesiji.

Gladijatori u Saloni

Salona (*Colonia Martia Iulia Salona*) predstavlja jedan od najranijih i najvažnijih gradova rimske Dalmacije, koji je dobio status kolonije još u drugoj polovini I veka pre n. e. (Wilkes 1969, 221). Iz najranijeg gradskog jezgra (*Urbs Vetus*) Salona se proširila na istok i zapad – *Urbs occidentalis* i *Urbs orientalis* (Jeličić-Radonić i Sedlar 2009). Ovako proširen grad, dobiće svoj konačni izgled oko 170. godine kada je opasan kamenim bedemima. Tom prilikom je i Salonitanski amfiteatar dobio svoj konačni izgled, o čemu svedoči izgradnja zapadnog i severnog dela bedema koji su inkorporirani u zid amfiteatra (Suić 1976, 173). Amfiteatar je najverovatnije sagrađen na osnovama starijeg i skromnijeg objekta iste namene, iz vremena julijevsko-klaudijevske dinastije, da bi u vreme Marka Aurelija bio obnovljen i preuređen (Jeličić-Radonić 2008, 42). Salonitanski amfiteatar je bio funkcionalan bar do početka IV veka, kada nas klasični izvori obavestavaju o Dioklecijanovim progonima hrišćana, a ostao je očuvan gotovo u celosti sve do u XIII vek. O popularnosti gladijatorskih igara na prostoru Salone i bliže okoline svedoči nam veliki broj predstava koje se mogu pronaći kako na predmetima za svakodnevnu upotrebu (posuđe, lampe) tako i na statuetama ali i nadgrobnim spomenicima. Izvestan broj natpisa otkrivenih u Saloni, većinom u XX veku takođe nas obavestava o raznim aspektima organizacije igara (Cambi 1979).

Prva arheološka istraživanja Salone vezana su od samog početka za istraživanje samog amfiteatra. Krajem XIX veka, na prostoru oko amfiteatra otkrivene su prve kamene urne koje su mogle biti povezane sa gladijatorskim sahranama. Neke od njih su otkrivene slučajno ili kupljene od lokalnog stanovništva, dok je manji broj otkriven tokom arheoloških radova. N. Cambi u svom radu o salonitanskim nekropolama pretpostavlja da se radi o najmanje "desetak" urni koje su bile grupisane na prostoru zapadne nekropole, u blizini samog amfiteatra (Cambi 1987, 74). Ukoliko se povedemo za analogijama sa sličnim slučajevima u ostatku Carstva, vrlo je verovatna pretpostavka da su bar neki od spomenika bili grupisani u vreme kad su postavljeni (Hope 1998, 183). Ipak, što se tiče salonitanskog slučaja, ovakvi zaključci se mogu izvoditi samo na nivou spekulacija. Najveći broj urni je otkupljen krajem XIX veka od strane privatnih lica (Bulić 1888; 1890; 1891), dok je tek za manji deo poznat kontekst nalaza. Za sada je poznato trinaest kamenih urni (ili delova urni) koje potiču iz okoline amfiteatra (Mardešić 2003), koji se na osnovu urezanih predstava ili natpisa mogu povezati sa gladijatorskim sahranama (Cambi 1979).

Nakon prvobitnog publikovanja krajem XIX veka (većinom u splitskom časopisu *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*), urne su publikovane u okviru drugog dela monografije danskog arhitekta Ejnara Digvea (Eynar Dyggve) – *Recherches a Salone* iz 1933. godine (Dyggve 1933), da bi poslednji put u celi-

ni bile kataloški predstavljene u okviru zbornika *Antički teatar na tlu Jugoslavije* međutim bez interpretacije natpisa ili konteksta nalaza (Cambi 1979). Gladijatorske urne iz okoline Salone se dalje pominju samo usputno u nekoliko radova koji se većinom bave nekropolama Salone (Cambi 1986, 74; Mardešić 2003, 505), a do sada su natpisi i informacije koje oni pružaju ostali zanemareni.

Gladijatorske sahrane u Saloni

Sahranjivanje u kamenim urnama sa natpisnim poljem ne predstavlja arheološki redak slučaj i slični grobni oblici su konstatovani kako u Dalmaciji, tako i u celom zapadnom delu Carstva (Срејовић 1965; Јовановић 1984; Cambi 1986; Hope 1998). Natpisi na nadgrobnim spomenicima, ili u ovom slučaju urnama predstavljaju vrlo prefinjen vid samoprezentovanja i mogu sadržati isključivo one podatke koje pokojnik, odnosno ožalošćeni, želi da budu naglašeni a da pritom isključi neželjene informacije. Na taj način, spomenik predstavlja izvrstan medijum u komunikaciji pokojnika, ožalošćenih i ostatka društva. Bilo da se radi o imućnim ili skromnim sahranama, efekat koji natpis postiže je potpuno isti. On predstavlja pomen preminulom i podseća na njegova postignuća i vrline, i bez obzira na društveni status preminulog često pruža osnovne biografske podatke kao što su godine, pol, ime, ili profesija (Revell 2005, 44).

Urne iz Salone o kojima je reč u ovom radu su skoro identične. Sve potiču sa kraja II odnosno početka III veka. Njihove dimenzije i oblik se ne razlikuju previše, a jedinu razliku čini prisustvo/odsustvo predstava gladijatorskih figura i oružja, bar kod onih primeraka koje su očuvane većim delom. Kvalitet izrade samog natpisa se donekle razlikuje u pojedinačnim slučajevima. Kod većine urni, natpis je uklesan slovima nejednake veličine u nepravilnim redovima, a takođe se primećuje da uklesana slova izlaze iz okvira polja predviđenog za natpis. Ovakva situacija se može objasniti s jedne strane nemarnošću odnosno neiskustvom klesara koji je uklesao natpis u polje, i sa druge strane žurbom da se sahrana obavi što pre (s obzirom na to da je većina gladijatora umrla nasilnom smrću). Sličan slučaj potvrđen je i na gladijatorskoj nekropoli u Nimu (Hope 1998, 184).

Prva informacija koja se daje u natpisu predstavlja ime pokojnika, koje je sačuvano na devet od ukupno trinaest natpisa. S obzirom na to da natpisi sadrže samo po jedno ime pokojnika (*nomen*) može se pretpostaviti da se radi o robovima, izuzev u slučajevima gde je posebno naglašen status oslobođenika, što je potvrđeno na samo dva salonitanska natpisa. O pravnom statusu gladijatora je više puta raspravljano u radovima koji se bave različitim aspektima rimskog društva (Gardner 1993; Wiedemann 1992; Hope 2000). Najveći broj gladijatora, bez obzira na to kojim putem su dospeli u takvu okolnost (zaro-

bljenici ili kriminalci) je imao status roba, pa i pored sve popularnosti ipak ih je rimski zakon tako i doživljavao. S tim u vezi, zanimljivi su pomeni imena žena na natpisima gladijatora, koji su zabeleženi na dva salonitanska natpisa (br. 2, 3). Za razliku od salonitanskih natpisa, na velikom broju natpisa u Carstvu često se pominju i deca među ožalošćenima. S jedne strane, podaci o porodici gladijatora su važni zbog pravne zabrane sklapanja brakova među robovima, koja ih očigledno nije sprečavala da uživaju u vanbračnim zajednicama. S druge strane, pripadnost gladijatora grupi *infames* često se objašnjava njihovom promiskuitetnom prirodom, a izvori često beleže zajedljive komentare na račun rimskih matrona koje uživaju u nelegalnom i "neprirodnom" odnosu sa robovima (gladijatorima). Informacije o porodicama i pre svega ženama gladijatora navode nas na pretpostavku da ovakav stav rimskih pisaca nije baš opravdan, i da nije bio uobičajen, zbog čega se upravo i preteruje sa iznošenjem takvih podataka.

Pored uobičajenih ličnih imena kao što su *Secundinus*, *Placentinus*, *Silvanus*, *Maximianus* ili *Thelonicus*, pojavljuju se na spomenicima i nadimci pod kojima su gladijatori bili poznati u areni – *Crinitus* (dugokosi), *Amabilus* (dragi), *Rapidus* (brzi) ili *Leon* (lav). Kod pojedinih, kao što je slučaj sa Maksimijanom, nadimak je posebno naglašen – *Aureus* (zlatni). Uz imena pokojnika, na nadgrobnim natpisima se često pojavljuju i imena onih koji su ga sahranili, a koji su bili u različitim odnosima sa pokojnikom. U dva slučaja su to žene pokojnika, dok se u tri slučaja pojavljuju braća i prijatelji (br. 1, 2, 4). Značajan je natpis u kome se pominje "drug", "kolega" (*sodalis*) što nam može ukazivati na postojanje gladijatorske *collegia*-e u Saloni. Ovakva "strukovna" udruženja su potvrđena u drugim delovima carstva i često se u njihovo delovanje uključivala i briga o poginulim gladijatorima (Wiedemann 1992, 117; Hope 1998, 183). Na trinaest natpisa iz Salone, pominju se imena "tipa" gladijatora, ili je prikazano njihovo prepoznatljivo oružje (trozubac). Do sada se jedino prepoznaju *secutor* i *retijar*, koji obično predstavljaju suprotstavljeni par u areni, dok se drugi gladijatori ne pominju u natpisima. Ostaje nejasno da li se radi o tome da su igre u Saloni bile skromnog karaktera u smislu raznovrsnosti borbi, ili se radi o tome da pred sobom imamo grobna mesta posebnih kolegija iz Salone, koji su okupljali samo određeni tip gladijatora.

Jedna od bitnih stvari koja se naglašava u grobnim natpisima je način smrti. Naime, kod slučajeva gde gladijator nije ubijen u areni to se posebno naglašava (br. 2, 4, 10, 11). U slučaju Telonika, sahranjenog na mestu koje se nalazi van areala amfiteatra (Stobreč) naglašava se njegova prirodna smrt i njegovo oslobođenje od gladijatorskog poziva (br. 4). Kod gladijatora Amabila autor natpisa nam ne daje uzrok smrti ali naglašava da je umro "od ruke sudbine" a ne od strane drugog čoveka (Cambis 1979, 270). Čak i kada se radi o nasilnoj smrti kao kod Maksimijana koga su ubili razbojnici (br. 2) ili Rapida koji je umro tokom lečenja rana (br. 10), izveštaj o poslednjem trenutku života

je potpun. Ovakvi detalji o uzroku smrti gladijatora navode nas na pomisao da se svaka smrt van arene doživljala kao neka vrsta uspeha, u smislu izbegavanja smrti koju im je rimsko društvo odredilo osuđujući ih na borbe u areni. Kod gladijatora koji su pak umrli tokom borbi naglašava se broj preživelih borbi kojim se pored ostalog merio uspeh i veština pokojnika.

O poreklu pokojnika sahranjenih u okolini amfiteatra, natpisi nam ne govore mnogo, a ponekad su i protivurečni. Takav je slučaj sa Rapidom, Akvilejcem, rodom iz Beluna (br. 10). Prethodni istraživači koji su se bavili ovim natpisom, smatraju da se pomen Akvileje odnosi na mesto na kome je gladijator ili stekao trening ili slobodu (Cambi 1979), a da je verovatno rođen u Belunu. Kod druga dva zabeležena slučaja, dobijamo samo opšte podatke o poreklu – *nationes* (Afrika, Dakija). Nasuprot činjenici da podataka o poreklu salonitanskih gladijatora nema puno, dovoljni su da se ilustruje mobilnost robova i gladijatora zarad rimskih spektakla, iako ne možemo biti sigurni o datumu i kontekstu njihovog prispeća u Salonu. Iako su prethodni istraživači činili iskorake u tumačenju porekla gladijatora na osnovu imena, verovatnoća uspešnosti i preciznosti takvog pristupa je veoma mala. S obzirom na to da ne znamo kako su i kada gladijatori dobili imena, da se često radi o nadimcima, a da se pritom od njih očekivalo da igraju određenu ulogu koja je zahtevala i jednu vrstu etničke prepoznatljivosti, šanse da onomastičke karakteristike njihovih imena sa natpisa odgovaraju stvarnom poreklu (u smislu mesta rođenja) su minimalne. Poslednja od informacija koju nam kamene urne gladijatora nude su vezane za predstave gladijatora, odnosno gladijatorskog oružja i opreme. Na tri urne prikazani su oružje (nož, trozubac, šlem) i oprema (neidentifikovani delovi verovatno zaštitnih delova opreme) dok su na dve urne prikazane figure gladijatora u punoj opremi. Ako uzmemo u obzir činjenicu da na obe urne sa predstavama gladijatora nije bilo natpisa, a da je natpis na trećoj bio dvosmislen, ističe se važnost ovih predstava za prepoznavanje ovih urni kao gladijatorskih. S druge strane, predstavama se samo naglašava identitet gladijatora sahranjenih u urnama. Nijedna od predstava nije dvosmislena već sve jasno ukazuju na profesiju kojom su se pokojnici bavili. Nijedna od urni takođe ne sadrži bilo kakve druge predstave pokojnika, svakodnevnog života ili mitoloških scena koje su inače česte. Sve ukazuje na to da su predstave pažljivo odabrane i izvedene sa namerom da posmatrač nema nedoumice o kome se radi.

Zaključak

Mogućnost samoprezentovanja kroz odnos prema telu predstavlja jedan od važnih aspekata načina na koji se određeni identitet može konstruisati i percipirati. Pored toga što telo pomaže u konstruisanju osnovnih identiteta zasno-

vanih na uzrastu i rodu, prezentacija tela putem različitih medijuma kao što su odeća, nakit ili gestikulacija može umnogome odrediti određenu individuu (Hope 2000, 104). Uloga odnosa prema telu u konstruisanju identiteta ne prestaje nužno u trenutku smrti, već se briga prema posmrtnim ostacima može koristiti kao način za isticanje određenih identiteta kako pokojnika, tako i ožalošćenih. Odnos prema telu u smrti može odslikavati odnos prema pokojniku za života, mada se mora voditi računa o tome da je ovaj odnos podložan promeni i da telo može biti izloženo raznim zloupotrebama sticajem različitih okolnosti (npr. zabrana sahrane samoubica ili odsustvo preživelih rođaka). Naravno, sam čin sahrane i odnos prema pokojniku od trenutka smrti može biti iskorišćen za isticanje delova identiteta koji pokojnik za života nije ni percipirao, ili ga je percipirao samo delimično kao važan faktor za samoodređenje. U slučaju rimskih sahrana gde je sačuvan veliki broj epitafa, koji čine preko sedamdeset procenata ukupnog broja rimskih natpisa (Woolf 1996, 23), ovakav vid obeležavanja često se koristi za isticanje i čuvanje onih aspekta identiteta koji su smatrani krucijalnim, bilo od strane pokojnika ili ožalošćenih.

Kada govorimo o salonitanskim sahranama gladijatora, može se reći da one ne odudaraju od ostalih rimskih sahrana, bar u smislu fizičkih ostataka. S jedne strane, primećuje se potreba za uklapanjem u rimski svet. Gladijatori su sahranjeni u kamenim urnama, sa epitafom na latinskom jeziku, a natpisi prate uobičajeni način davanja informacija – iz kojeg saznajemo ime, godine, profesiju kao i imena ožalošćenih, a većina natpisa počinje formulom *Diis Manibus* (dušama božanskih pokojnika). Ipak, s druge strane, odvojenost gladijatorskih sahrana u odnosu na ostatak nekropole, i njihova koncentracija oko samog amfiteatra govori nam o tome da se prema njima ipak nisu odnosili sa istim poštovanjem kao prema drugim pokojnicima sahranjenim unutar regularnih nekropola.

Iako je u najmanju ruku teško raspravljati o procentima sahranjenih gladijatora, nameće se pitanje malog broja gladijatorskih sahrana. Salonitanski amfiteatar je bio u funkciji najmanje 150 godina, pa se pretpostavlja da je za potrebe igara bio potreban veliki broj gladijatora. S druge strane salonitanske nekropole koje se istražuju duže od jednog veka, sadrže na stotine grobova pokojnika iz svih društvenih grupa. Postavlja se onda pitanje kako do sada nije otkriven veći broj gladijatorskih sahrana. Odgovor na ovo pitanje se može tražiti na više strana. Jedno rešenje bi se moglo tražiti u nepostojanju kolegija koji bi se brinuli o svim poginulim gladijatorima. S druge strane možemo pretpostaviti da nije svim gladijatorima bila dozvoljena propisna sahrana. Ovim problemom se bavilo nekoliko istraživača (Wiedemann 1992; Kyle 1998; Hope 2000) koji insistiraju na mogućnosti da je tek manjem delu "zasluznih" gladijatora bila dozvoljena sahrana. Oni koji su prethodno bili slobodni ljudi, gladijatori koji su tražili milost nakon poraza, oni koji nisu "hrabro poginuli", nisu mogli očekivati da će se sa njihovim posmrtnim ostacima

postupati blagonaklono. Obe prethodno iznesene pretpostavke ustvari imaju zajedničku nit, a to je nebriga nad posmrtnim ostacima gladijatora. Na kraju, možda treba dozvoliti i da je određen deo gladijatora koji se pokazao dobrim, kao što je slučaj sa Telonikom iz Salone, dobio zaslužen odmor i napustio gladijatorski poziv, sahranjujući se pritom na drugim nekropolama, dok je veliki deo gladijatora mogao biti sahranjen bez naglašavanja profesionalnog identiteta na nekropolama koje su služile za sahranu robova ili gradske sirotinje, a koje do sada nisu potvrđene u Saloni.

Gladijator je u amfiteatru morao slediti niz pravila nametnutih od strane rimskog društva, odnosno organizatora igara. Od njega se zahtevalo da igra određenu ulogu koja je naglašavana različitim delovima odeće i opreme, ali i načinom i tehnikama borbe. Igre je pratio izvesni ceremonijal u kome se unapred znalo kakva su moguća rešenja za svaki pojedinačni slučaj. Bez obzira na poreklo, godine ili status, svi gladijatori su morali da se ponašaju po tim pravilima ukoliko nisu želeli da snose konsekvence. U takvom okruženju, Rim je od gladijatora zahtevao da budu *Drugi* (pre svega u etničkom smislu), različiti od posmatrača i čija je jedina svrha postojanja zarad performansa namenjenog rimskom društvu. Kao što je prethodno spomenuto, gladijatori su mogli steći slavu i ogromnu popularnost u amfiteatru, ali se veliki deo rimskog društva prema njima ipak ponašao kao prema *infames*. Takav stav je očigledno zadržan i u trenutku sahrane. Ipak, može se reći da način sahrane umnogome govori o pojedinačnim strategijama gladijatora kada je u pitanju izražavanje njihovog identiteta. Iako pripadaju grupi neslavnih, kroz različite informacije date na spomenicima, gladijatori insistiraju na svom profesionalnom identitetu i još korak dalje – naglašavaju uspešnost u obavljanju svoje profesije. Kao što je već rečeno na početku rada, materijalna kultura (u ovom slučaju spomenici) poslužila je kao medijum za jasno i upečatljivo izražavanje željenog identiteta. Uz pomoć odlika materijalne kulture – samog odabira spomenika, predstava, natpisa – gladijatori su uspeli da posmatraču pošalju jasnu poruku o tome ko je sahranjen i kako želi da ga pamte. Iako iz konteksta nalaza, podataka koje nam pružaju natpisi, kao i likovnih predstava saznajemo za potrebu da se izrazi s jedne strane identitet gladijatora zasnovan na detaljima o broju preživelih borbi, nadimcima i uzroku smrti, a sa druge strane potreba za uklapanjem u svet u kome žive (urna, natpis, podaci), mesto sahrane ipak ukazuje na poseban tretman prema posmrtnim ostacima salonitanskih gladijatora. Na taj način, gladijatori zauzimaju posebno mesto u rimskom društvu – na samoj margini.

Appendix*

1. Kamena urna – Salona (CIL III, 2127).
Tekst: *Placentino retiario qui vixit an(norum) XX posuit retiarius Baccius colliberto de suo (et) sibi.*
Prevod: Placentinu, gladijatoru retijaru, koji je živeo dvadeset godina. Svome drugu oslobođeniku postavio je gladijator retijar Bakcije svojim (novcem) i sebi.
Napomena: Pored natpisa sačuvane su i predstave oružja retijarija – trozubac i nož.
2. Kamena urna – Salona (CIL III, 8830).
Tekst: *Maximiano cui et Aureo sec(utori) an(norum) XXII. Pug(narum) V deceptus a latrone Bos frater fratri caris(s)i[mo Maximina coniux desideratis(s)imo.*
Prevod: Maksimijanu, gladijatoru sekutoru, kome je nadimak bio Aureus, a koga su ubili razbojnici kada je imao dvadeset i dve godine i (pošto je sudelovao) u pet gladijatorskih borbi. Brat predragom bratu, supruga Maksimina žuđenom (mužu).
Napomena: Pored natpisa, sačuvane su i predstave šlema i bodeža kao i nekih neidentifikovanih delova gladijatorske opreme.
3. Kamena urna – Salona (CIL III, 8825).
Tekst: *D(iis) M(anibus). Crinito secutori nat(ione) Afer an(norum) XX pug(na) II o(bito) Afidia posuit de sua (et) sibi frugalitatae. B(ene) M(erenti) P(osuit).*
Prevod: Božanskim dušama pokojnika. Krinitu, gladijatoru sekutoru, rodod iz Afrike, koji je, imajući dvadeset godina, umro u svojoj drugoj gladijatorskoj borbi. Postavila je Afidija iz svog skromnog imetka i sebi.
4. Kamena urna – Kapljuč (Salona).
Tekst: *D(iis) M(anibus). Homini pagano Thelonico quendam retiario qui pietate populi rude liberatus est Xustus amicus et Pe[p]ticius sodalis.*
Prevod: Božanskim dušama pokojnika. Teloniku, čoveku koji je živeo na malenom posedu, nekada gladijatoru retijaru koji je po milosti naroda bio oslobođen da i dalje bude gladijator. Prijatelj Ksisto i drug Pepticije (postavljaju urnu sa pepelom).
5. Kamena urna – Salona.
Napomena: Bez teksta. Prikaz gladijatora sekutora u stavu borbe u plitkom reljefu.
6. Kamena urna – Salona.
Napomena: Bez teksta. Prikaz gladijatora sekutora u stavu borbe u plitkom reljefu.
7. Kamena urna – Salona (CIL III, 8834).
Tekst: *...retiari[o ili us] [pugna ili anno]rum m(i)n(imum) XX...*
Prevod: ...gladijatoru retijaru...koji je učestvovao u najmanje dvadeset borbi...
8. Kamena urna – Salona (CIL III, 8835).
Tekst: *Silvanus ann(orum) X... pug(narum) VII de suo (et) si[bi]...cui dolet...posuit.*

---

* Tekstovi, kao i prevodi tekstova, preuzeti su iz već publikovanog kataloga (Cambi 1979). U katalogu su date najosnovnije informacije koje se tiču glavnog teksta. Kod tekstova koji su publikovani data je signatura iz *Corpus Inscriptiones Latinorum*. Sve urne su datovane u isti period II – III veka i sličnih su dimenzija, pa je autor smatrao da bi takve informacije samo opterećivale osnovni tekst.

Prevod: Silvan koji je imao...godina i (učestvovao u) sedam gladijatorskih borbi. Svojim (novcem) i sebi...onaj koji je ožalošćen...postavio je.

9. Kamena urna – Salona (CIL III, 13062).

Tekst: *D(iis) M(anibus). Haec via tal(ia) pulvera.*

Prevod: Božanskim dušama pokojnika. Ova cesta – takova prašina.

Napomena: Pored teksta, sačuvane su i predstave trozupca, bodež i još jedan neidentifikovani deo gladijatorske opreme.

10. Kamena urna – Salona (CIL III, 12925).

Tekst: *Rapido retiar[io] Aculeiesis ann(orum)...[d]omo Bellun[no...pug] na VI occid[it in me] dicina dec[essit...edio...*

Prevod: Rapidu, gladijatoru retijaru, Akvilejcu, koji je imao... godina, rodnom iz Beluna. U svojoj šestoj borbi je pao, a umro za vreme lečenja...

11. Kamena urna – Stobreč (CIL III, 14644).

Tekst: *Amabili secutori nat(ione) Dacus pug(narum) XIII. Fato deceptus non ab homine.*

Prevod: Amabilu, gladijatoru sekutoru, rodnom Dačaninu (koji je nastupio u) trinaest gladijatorskih borbi. Umro je po odredbi sudbine, ne od čoveka.

12. Kamena urna – Salona.

Tekst: *...L]eo secu[tor...*

Prevod: Leon, gladijator sekutor...

13. Kamena urna – Salona.

Tekst: *Secu]ndino sec[utores...*

Prevod: Sekundinu, gladijatoru sekutoru...

Skraćenice

CIL – *Corpus Inscriptiones Latinorum*

Literatura

Auguet, Roland. 1972. *Cruelty and Civilization: The Roman Games*. London: Unwin Brothers Limited.

Aydaş, Murat. 2006. Gladiatorial Inscriptions from Stratonikeia in Caria. *Epigrafica Anatolica* 39: 105-110.

Babić, Staša. 2010. Arheologija i etnicitet. *Etnoantropološki problemi* 1 (5): 137-149.

Bomgardner, David. 2000. *The story of Roman amphitheatre*. London and New York: Routledge.

Bulić, Frano. 1888. Iscrizioni inedite. Salona. *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* XI: 129-130.

Bulić, Frano. 1890. Iscrizioni inedite. Salona. *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* XIII: 97-99.

Bulić, Frano. 1891. Iscrizioni inedite. Salona. *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* XIV: 52-53.

Cambi, Nenad. 1979. "Amfiteatar i hipodrom". U *Antički teatar na tlu Jugoslavije*, ur. Danica Dimitrijević i dr, 245-287. Novi Sad: Matica Srpska i Savez arheoloških društava Jugoslavije.

- Cambi, Nenad. 1986. Salona i njene nekropole. *Radovi Filozofskog fakulteta Zadar* 25 (12): 61-107.
- Conlin-Casella, Eleanor and Chris Fowler. 2004. *The Archaeology of Plural and Changing Identities*. New York: Springer.
- Diaz-Andreu, Margharet and Sam Lucy. 2005. *The Archaeology of Identity. Approaches to gender, age, status, ethnicity and religion*. New York: Routledge.
- Duncan, Anne. 2006. *Performance and identity in the classical world*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dyggve, Ejnar. 1933. *Recherches a Salone II*. Copenhagen: Press of the University.
- Futrell, Allison. 2006. *The Roman games. Historical sources in translation*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Gardner, Jane. 1993. *Being a Roman Citizen*. London: Routledge.
- Hingley, Richard. 2005. *Globalizing Roman Culture. Unity, diversity and empire*. New York: Routledge.
- Holleran, Claire. 2003. "The development of public entertainment venues in Rome and Italy." In *Bread and Circuses. Evergetism and Municipal Patronage in Roman Italy*, eds. Kathryn Lomas and Tim Cornell, 46-60. London and New York: Routledge.
- Hope, Valerie M. 1998. "Negotiating Identity and Status. The gladiators of Roman Nimes." In *Cultural Identity in the Roman Empire*, eds. Ray Laurence and Joanne Berry, 179-195. London and New York: Routledge.
- Hope, Valerie M. 2000. "Contempt and respect: The treatment of the corpse in ancient Rome". In *Death and Disease in the Ancient City*, eds. Valerie M. Hope and Eireann Marshall, 104-126. London and New York: Routledge.
- Huskinson, Janet. 2000. *Experiencing Rome. Culture, Identity and Power in the Roman Empire*. London: Routledge.
- Jeličić-Radonić, Jelena. 2008. Amfiteatar i zapadni bedemi Salone. *Tusculum* 1: 35-44.
- Jeličić-Radonić, Jelena i Ana Sedlar. 2009. Topografija antičke Salone (I). *Tusculum* 2: 7-32.
- Jones, Sean. 1997. *The archaeology of ethnicity. Constructing identities in the past and present*. London: Routledge.
- Јовановић, Александар. 1984. *Римске некрополе на територији Југославије*. Београд: Филозофски факултет, Центар за археолошка истраживања.
- Kyle, Donald. 1998. *Spectacles of Death in Ancient Rome*. London: Routledge.
- Mardešić, Jagoda. 2003. Salonitanske nekropole. *Opuscula Archaeologica* Vol.27 No.1: 503-511.
- Millett, Martin. 1990. *The romanization of Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Revell, Louis. 2005. The Roman life course: A view from the inscriptions. *European Journal of Archaeology* 8(1): 43-63.
- Revell, Louis. 2009. *Roman Imperialism and Local Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Срејовић, Драгослав. 1965. Некрополе раног Царства у Југославији. *Старинар* XIII-XIV: 49-84.
- Suić, Mate. 1976. *Antički grad na istočnom Jadranu*. Zagreb: Sveučilišna Naklada Liber.
- Welch, Katherine. 2007. *The Roman Amphitheater. From Its Origins to the Colosseum*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Wiedemann, Thomas. 1992. *Emperors and Gladiators*. London: Routledge.
- Wilkes, John. 1969. *Dalmatia*. London: Routledge – Kegan Paul.
- Woolf, Gregory. 1996. Monumental Writing and the Expansion of Roman Society in the Early Empire. *Journal of Roman Studies* 86: 22-39.
- Woolf, Gregory. 1998. *Becoming Roman: The origins of provincial civilization in Gaul*. Cambridge: Cambridge University Press.

Marko Janković

Department of Archaeology
Faculty of Philosophy, Belgrade

Constructing Identities in the Roman Dalmatia: Gladiators of Salona and their Social Status

Inscriptions on stone urns of the gladiators buried in the immediate vicinity of the amphitheatre in Salona offer insight into their social status. Information gained from these inscriptions testifies about the ambivalent attitude of the Roman society towards marginal groups, in this case gladiators. On one hand, these are slaves deprived of the Roman civil rights, with limited field of social action, while on the other hand the mode of burial (stone urn with inscription and image) does not differ significantly from the burials of the Roman citizens of the same period. Although gladiators were very popular, they constituted, along with actors, prostitutes and their procurers, the *infames*, one of the marginalized groups of the Roman society. In spite of such a social status of gladiators, the urn inscriptions speak about selected information, announced in a way that invokes a certain image – that of the gladiators' vocation. The paper analyzes this information in order to offer insight into the preferred identity of the deceased, but as well of the ones burying them.

Key words: Burial, gladiators, epigraphic monuments, identity, social status, Salona

La construction de l'identité dans la Dalmatie romaine: les gladiateurs de Solin et leur statut social

Les inscriptions sur les urnes de pierre des gladiateurs, enterrés dans les environs de l'amphithéâtre de Solin, rendent compte du statut social des gladiateurs, ce qui est particulièrement rare dans le matériel archéologique. Les informations que ces inscriptions nous offrent témoignent d'un rapport ambivalent de la société romaine envers les groupes marginaux, les gladiateurs en

---

l'occurrence. D'un côté, il s'agit d'esclaves privés du droit de citoyenneté romaine avec un champ d'action sociale limité, alors que de l'autre, le mode d'enterrement (urne de pierre avec champ d'inscription et illustration) ne différait pas beaucoup des enterrements des citoyens romains de la même période. En dépit de la très grande popularité des gladiateurs, ils appartenaient, tout comme les comédiens, les prostituées, les maquereaux et les entraîneurs, au groupe des *infames* que la société romaine traitait comme un des groupes socialement inacceptables. Toutefois, malgré un tel statut social des gladiateurs, les données recueillies à partir des inscriptions des urnes, indiquent que les informations étaient sélectionnées de manière à ce que l'observateur puisse reconnaître une certaine image – celle de l'appartenance au métier de gladiateur. Dans cet article l'on se penche avant tout sur l'analyse des informations mentionnées dans l'objectif de reconnaissance de certains aspects de l'identité préférée, aussi bien des défunts, que de ceux qui les enterrent.

Mots clés: Enterrement, gladiateurs, monuments épigraphiques, identité, statut social, Solin

Primljeno: 05.08.2011.

Prihvaćeno: 30.08.2011.